

Шульженко Ф. П.,
д. політ. н., професор,
завідувач кафедри теоретичної юриспруденції,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана

ЧОЛОВІЧИЙ ШОВІНІЗМ: ФІЛОСОФІЯ І ПРАКТИКА ГЕНДЕРНОЇ НЕРІВНОСТІ

Рефлексія наукових публікацій з питань рівності останнього часу надає підстави дійти висновку, що певна їх частина виправдано має компаративний характер, втім, залишається зосередженою на порівняльному аналізі позитивної нормативної бази (в основному сучасних демократичних суспільств різного періоду модернізації) і пропонуванні спрощених моделей можливих варіантів практичного вирішення цієї складної, однієї з найдавніших груп суспільних відносин.

Водночас деякі автори низки наукових публікацій з цієї важливої проблематики перебувають у полоні «модних» західних, недостатньо об'єктивних і обґрунтованих концепцій, побудованих на основі суперечливих ілюзорних уявлень про гендерну рівність, не обтяжуючи себе з'ясуванням генези, глибинного змісту та сутності цієї «нерівної рівності» (як зазначав Г. Сковорода), а також трансформації уявлень про цей соціальний феномен у суспільній свідомості.

Науковою і методологічною базою частини досліджень з цієї проблематики є праці загальновідомих вчених, переважно Нового і пізнішого часу, хоча ідея рівності у філософсько-правових поглядах виникла значно раніше. Щоправда, в деяких наукових публікаціях, з якими довелось ознайомитися, має місце згадка про окремих мислителів, переважно Стародавньої Греції, що побічно опікувалися цією проблематикою. Втім, слід зробити наголос на тому, що молодим вченим притаманний споглядальний, спрощений підхід до аналізу філософсько-правової думки суспільств Стародавніх часів без системного опрацювання її першоджерел. Зокрема, інколи появу концептуально обґрунтованих ідей рівності пов'язують з

творчістю Платона (428 або 427-347 рр. до н.е) [1] чи Арістотеля (384-322 рр. до н.е) [2, с.31-38], хоча поняття рівності в ідеалістичних проєктах «справедливої» держави першого із згаданих авторів є суперечливим, а «розподільна справедливість» іншого також має свої особливості, сформовані на основі уявлень автора, притаманних тогочасному суспільству.

Тому при дослідженні витоків філософії рівності та процесу формування концептуально оформлених її теорій необхідно зважати на особливості того чи іншого історичного періоду розвитку суспільств, соціальний статус авторів текстів, які опрацьовуються, а також належність їх до відмінних філософських шкіл і напрямів інтелектуального пошуку тощо.

Варто акцентувати увагу на тому, що ідеї справедливості і рівності супроводжують людство тривалий час. Межею відліку часу їх появи і послідовного розвитку слід вважати період переходу людства від синкретичної свідомості до вищої її форми – аналітичної, яка базувалася на логічних, раціональних аспектах мислення, заснованих не лише на досвіді, але й на спостереженнях, формуванні певних початкових блоків знань про предмети та явища навколишньої природи і відносини між людьми. Перегородом розвитку аналітичного мислення сприяла політична організація суспільства, поява такого соціального інституту, як держава, що запровадила (поряд традиційними регуляторами суспільних відносин – нормами моралі і звичаями) загальнообов'язкові правила поведінки і такий соціальний феномен, як примус, який застосовувався уповноваженими особами чи інститутами публічної влади за порушення визнаних у тогочасних суспільствах критеріїв справедливості.

Світоглядний компонент справедливості у свідомості мислячої людини необхідно вважати вихідним аспектом розуміння рівності людей як членів певного усупільнення. На з'ясуванні цього компонента і зосереджували свої інтелектуальні пошуки ще в VII–V століттях до н.е. Фалес, Піттак, Періандр, Солон, Клеобул та інші мислителі. «У своїх стислих висловах («гномах») вони сформували цілком раціональні і світські за духом

етичні й політичні сентенції, максими світської практичної мудрості, у тому числі стосовно полісного життя, його законів і порядків» [3, с.24–25], що мали забезпечувати реалізацію закладених в них уявлень про справедливість.

Значний внесок у розвиток філософсько-правових теорій справедливості і рівності належить Піфагору (580-500 рр. до н.е.) і послідовникам піфагорійської школи, які запорукою порядку в державі «вбачали у свідомому виконанні всіма вимог законів, сутністю яких було встановлення або відновлення справедливості» [3, с.25–26].

З плином часу ідея суспільного порядку, справедливості і рівності стала домінуючою в філософсько-правових поглядах. У цьому плані важливим були погляди Геракліта про вічний логос, який лежить в основі всіх подій у світі, а також вчення представників філософії софізму (V–IV ст. до н.е.), яке заклало основи переходу від споглядання природних явищ (натурфілософії) до антропології – вивчення людини, суспільства і відносин між їхніми суб'єктами.

Важливим у контексті нашого дослідження було вчення юснатуралізму римських мислителів і юристів, які певної мірою вплинуло на сутність християнської антропології (Томазо Аквінський 1225–1274 рр.) – богословського вчення про людину, її сутність, сенс життя і відносини у суспільстві. Людина є, наголошував Томазо Аквінський, підтримуючи Арістотеля, – істотою політичною і народжена жити у суспільстві з собі подібними. Водночас він додавав, що людина має справедливо узгоджувати свої інтереси з іншими на основі Святого Письма [3, с 58–61).

Філософсько-правова парадигма взаємопов'язаної з справедливістю рівності, була концептуально обґрунтована мислителями пізнішого часу: Г. Гроцієм (1583–1645рр.), Дж. Локком (1632–1704 рр.), Ж.–Ж.–Руссо (1712–1778 рр.), Ш. Монтеск'є (1689–1755 рр.) та низкою інших вчених європейських країн. Їхні системні вчення щодо сутності, а також механізмів втілення суспільної рівності були покладені в основу «Декларації прав людини і громадянина» у Франції періоду Французької революції 1789 р., Конституції США та в пізніші часи – у позитивне законодавство інших держав.

Ідеям рівності і, зокрема, гендерної рівності протистояли усталені в суспільній свідомості історичні й культурні стереотипи маскулінності – набір характеристик чоловіка, його домінуючої соціальної ролі, поведінки, пов'язаної з обов'язком силового захисту членів сім'ї, роду, племені, території, держави тощо. На думку автора цієї публікації, об'єктивне з'ясування особливостей становлення світоглядної парадигми гендерної рівності та її сутності як соціального феномена можливе у взаємозв'язку з дослідженням її антипода – гендерної НЕ-рівності.

Особливою формою такої нерівності є усталені в суспільній свідомості певної частини суспільства патріархальні погляди щодо домінування чоловіка в координатах дуальних відносин між жінкою і чоловіком, які ми називаємо чоловічим шовінізмом.

Необхідно зазначити, що збереженню таких стереотипів свідомості сприяли також праці окремих науковців, що робили спробу з'ясувати особливості цієї групи суспільних відносин. Важливо в цьому контексті згадати науковий доробок «Патріарх» Роберта Філмера (1588–1653 рр.), у якому він некоректно використав окремі положення християнського вчення щодо постаті Адама, влади батька як глави роду, свободи людини та ієрархії відносин.

Люди не мають свободи від природи, вони народжуються підвладними своїм батькам і не можуть бути вільними. Батько наділений необмеженою владою щодо своїх дітей і ця влада не підлягає ніякому опротестуванню. Влада батька і царя є подібною за своєю суттю [4, с. 23–154]. Влада і майно сім'ї успадковуються по батьківській лінії. Царі за правом батька успадковують право найвищої юрисдикції, і, як і батько, вони мають владу над життям і смертю [4, с. 23–154].

Тривалому збереженню і репродукуванню в суспільній свідомості ідеї маскулінності й стереотипів щодо домінування чоловіка стосовно жінки в культурах багатьох суспільств сприяли патріархальні традиції, рання гендерна соціалізація, а в сучасних умовах – окремі напрями масової культури, інтернет і медіаресурси. Суттєву роль в підтриманні патріархальних стереотипів мислення відіграє культурна експансія диктаторських і тоталітарних режимів, поширювані ними імперська ідеологія, ідеї

права сили, система викривлених гендерних цінностей, шовінізму та нетерпимості до інших народів, їхньої мови, віри, історичної спадщини тощо. Право сили стає нормою в таких антидемократичних режимах. Російські військові, наприклад, від початку повномасштабної агресії, за даними Генеральної прокуратури України, вчинили, 372 факти сексуального насильства [5].

Нерівність і право сили, як один з аспектів її прояву та репродукування в суспільствах, автор цієї публікації розглядає як одну з основних загроз національній, регіональній і глобальній безпеці, що є об'єктом його подальшого наукового дослідження.

Список використаних джерел

1. Платон. Держава : пер. з давньогрец. Київ : Основи, 2000. 355 с.
2. Арістотель. Політика : пер. з давньогрец. Київ : Основи, 2000. 239 с.
3. Шульженко Ф. П. Історія політичних і правових вчень. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 360 с.
4. Локк Дж. Два трактати про правління / пер. з англ. П. Содомора. Київ : Наш Формат, 2020. 312 с.
5. Statement by the Delegation of Ukraine on the Annual Report of the UN Secretary-General on Women, Peace and Security. URL: <https://un.mfa.gov.ua/news/statement-delegation-ukraine-annual-report-un-secretary-general-women-peace-and-security-6-october-2025>.